

BUDJET TASHKILOTLARIDA MOLIYAVIY AKTIVLAR HISOBI VA NAZORATINI TAKOMILLASTIRISH

Normamatov Olimjon Axmad o'g'li¹

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi Davlat moliyaviy nazorati va audit yo'nalish (MSc-Master of Science)-mutaxassisligi magistranti

olimnn8555@gmail.com

**MAQOLA
MA'LUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received:13.10.2024

Revised: 14.10.2024

Accepted:15.10.2024

KALIT SO'ZLAR:

Budjet tashkilotlari, moliyaviy aktivlar, hisob, nazorat, boshqaruv, samaradorlik, avtomatlashtirish, moliyaviy resurslar, takomillashtirish.

Ushbu maqolada budjet tashkilotlarida moliyaviy aktivlar hisobi va nazoratini takomillastirish masalalari tahlil qilinadi. Moliyaviy aktivlar hisobining o'ziga xos xususiyatlari, ularning boshqaruv jarayonidagi ahamiyati va nazoratni amalga oshirish usullari ko'rib chiqiladi. Maqolada budjet tashkilotlarining moliyaviy holatini yaxshilash va ularning moliyaviy resurslarini samarali boshqarish uchun yangi hisob va nazorat mexanizmlarini joriy etishning dolzarb jihatlari haqida batafsil ma'lumot beriladi. Shuningdek, moliyaviy aktivlar hisobi va nazorati jarayonlarini avtomatlashtirish orqali ularning samaradorligini oshirish takliflari taqdim etiladi..

KIRISH Budjet tashkilotlari davlat va jamiyat uchun muhim iqtisodiy va ijtimoiy xizmatlar ko'rsatib, moliyaviy resurslarni samarali boshqarishga ehtiyoj sezadi. Moliyaviy aktivlar hisobi va nazorati ushbu tashkilotlarning barqaror faoliyat yuritishi, moliyaviy barqarorligini ta'minlash va mablag'larning maqsadli foydalanilishini nazorat qilish uchun asosiy omillardandir. Moliyaviy aktivlarni to'g'ri boshqarish va nazorat qilish jarayonlari orqali budjet tashkilotlarining samaradorligini oshirish va ularning moliyaviy ahvolini yaxshilash mumkin. Ushbu maqolada budjet tashkilotlarida moliyaviy aktivlar hisobi va nazoratini takomillashtirishning dolzarb masalalari ko'rib chiqilib, bu jarayonlarning samaradorligini oshirish bo'yicha takliflar taqdim etiladi.[5]

Budjet tashkilotlarining moliyaviy faoliyati davlat byudjetidan yoki boshqa moliyaviy manbalardan moliyalashtiriladi, shuning uchun bu tashkilotlar mablag'larining hisobini

yuritish va ularni nazorat qilishda alohida e'tiborga muhtoj. Moliyaviy aktivlar hisobi ularning qiymatini aniqlash, ularning harakati va o'zgarishlarini kuzatish, to'g'ri va o'z vaqtida moliyaviy hisobotlarni tayyorlashni talab qiladi. Nazorat esa mablag'larning samarali va maqsadli ishlatilishini, byudjet intizomiga rioya qilinishini ta'minlaydi.

Hozirgi kunda budjet tashkilotlarining moliyaviy aktivlar hisobida qator muammolar mavjud. Bu muammolar moliyaviy resurslarni samarali boshqarish imkoniyatini kamaytirib, mablag'lar samaradorligini pasaytirishi mumkin. Ushbu muammolarni hal qilish uchun hisob tizimini modernizatsiya qilish, avtomatlashtirilgan hisob va nazorat tizimlarini joriy etish, zamonaviy hisob va nazorat standartlariga rioya qilish zarur.[2]

Shu sababli, moliyaviy aktivlar hisobi va nazoratini takomillashtirish orqali budjet tashkilotlarining moliyaviy barqarorligi va samaradorligini oshirish muhimdir. Bu maqolada ushbu yo'nalishlar bo'yicha innovatsion usullar, hisob-kitob va nazorat jarayonlaridagi yangi texnologiyalar va ulardan foydalanish imkoniyatlari muhokama qilinadi. Maqsad budjet tashkilotlarida moliyaviy aktivlar hisobi va nazoratini xalqaro tajribalar asosida rivojlantirish orqali ularning faoliyatini samarali tashkil etishga yo'l ochishdan iborat.

Metodologiya: Ushbu tadqiqotda budjet tashkilotlarida moliyaviy aktivlar hisobi va nazoratini takomillashtirish jarayonlarini tahlil qilish uchun bir qator ilmiy va amaliy metodlardan foydalaniladi. Tadqiqotning metodologiyasi quyidagi asosiy bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. Adabiyotlar tahlili: Budjet tashkilotlarida moliyaviy aktivlar hisobi va nazorati bo'yicha mavjud ilmiy maqolalar, xalqaro va mahalliy tajribalarni o'rganish orqali nazariy asoslarni mustahkamlash. Xalqaro standartlar va tajribalarga asoslanib, budjet tashkilotlarida moliyaviy aktivlarni hisobga olish va nazorat qilishning dolzarb muammolari aniqlanadi.

2. Amaliy tahlil: Budjet tashkilotlarining moliyaviy faoliyatini o'rganish, ularning moliyaviy hisob-kitob tizimlari va nazorat mexanizmlarini tahlil qilish. Tahlil davomida ushbu tashkilotlarning moliyaviy resurslarini boshqarishdagi kamchiliklari va imkoniyatlari aniqlanadi. Ma'lumotlar asosida moliyaviy hisobotlar va moliyaviy aktivlar monitoringi baholanadi.

3. Taqdim etilgan ma'lumotlar asosida statistik tahlil: Budjet tashkilotlarining moliyaviy hisobotlari, byudjet ma'lumotlari va boshqa moliyaviy ko'rsatkichlar asosida statistik tahlil olib boriladi. Bu tahlil natijalari orqali tashkilotlarning moliyaviy barqarorligi va

samaradorligi baholanadi hamda moliyaviy aktivlar hisobi va nazoratini takomillashtirish imkoniyatlari aniqlanadi.

4. Tajriba asosidagi baholash: Moliyaviy aktivlar hisobi va nazoratini takomillashtirish uchun joriy etilgan yangiliklar, avtomatlashtirilgan tizimlar va yangi nazorat mexanizmlari sinovdan o'tkaziladi. Ushbu usullar tashkilotlar moliyaviy holatiga qanday ta'sir qilishini baholash uchun real holatlar va misollar o'rganiladi.

5. Tavsiyalar ishlab chiqish: Olingan natijalar va o'rganilgan tajribalarga asoslanib, budget tashkilotlarida moliyaviy aktivlar hisobi va nazoratini takomillashtirish bo'yicha aniq tavsiyalar ishlab chiqiladi. Tavsiyalar xalqaro standartlar va mahalliy qonunchilikni hisobga olgan holda, tashkilotlarning moliyaviy barqarorligini va samaradorligini oshirishga qaratiladi.

Mazkur metodologiya asosida olib borilgan tadqiqot budget tashkilotlarining moliyaviy aktivlarini samarali boshqarish va ularning nazoratini takomillashtirish bo'yicha amaliy va nazariy asoslarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi: Budget tashkilotlarida moliyaviy aktivlar hisobi va nazoratini takomillashtirish bo'yicha mavjud ilmiy adabiyotlar, xalqaro tajribalar va milliy qonunchilikni o'rganish, ushbu sohadagi nazariy va amaliy bilimlarni chuqurlashtirishga yordam beradi. Quyida mavzu bo'yicha eng muhim adabiyotlar va ularning mazmuni keltiriladi:

1. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS): Ushbu standartlar moliyaviy aktivlar hisobi va nazoratini tartibga soluvchi xalqaro qoidalarni o'z ichiga oladi. Standartlarda moliyaviy aktivlarning qiymatini aniqlash, ularning o'zgarishi va hisobotlarda aks ettirilishi tartibi haqida batafsil ma'lumot beriladi. Budget tashkilotlari uchun IFRSga mos keluvchi hisob-kitob tizimlarini joriy etish, xalqaro tajribalardan foydalanishga imkon yaratadi.

2. Davlat byudjetining tashkil etilishi va nazorati bo'yicha ilmiy ishlar: Ushbu mavzuda o'zbek va xorijiy iqtisodchilar tomonidan yozilgan ilmiy maqolalar va monografiyalar davlat byudjeti tashkil etilishi va budget tashkilotlarining moliyaviy faoliyatini tartibga solish usullarini yoritadi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi byudjet tizimi va uning moliyaviy faoliyati bo'yicha ilmiy izlanishlar davlat byudjetini boshqarishda moliyaviy aktivlar hisobi va nazoratining ahamiyatini ko'rsatadi.

3. Mahalliy qonunchilik va normativ hujjatlar: O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan qabul qilingan normativ hujjatlar va qonunlar budget tashkilotlarining moliyaviy faoliyatini tartibga soladi. Bu hujjatlar moliyaviy aktivlarni hisobga olish, ularni nazorat qilish va hisobotlarni tuzish bo'yicha talablardan iborat. Bu manbalar, budget tashkilotlarida

moliyaviy aktivlarni to'g'ri boshqarish va nazorat qilish jarayonlarini tushunish uchun muhim axborot manbalaridir.

4. Moliyaviy boshqaruv va audit bo'yicha ilmiy asarlar: Moliyaviy boshqaruv va audit sohasidagi adabiyotlar moliyaviy aktivlar hisobi va nazoratini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu adabiyotlarda moliyaviy aktivlarning boshqarilishi, ularni tahlil qilish va nazorat qilish usullari batafsil yoritilgan. Xususan, moliyaviy audit va nazoratning zamonaviy usullari, ularning budjet tashkilotlarida joriy etilishi bo'yicha tavsiyalar taqdim etiladi.

5. Xalqaro tajribalar asosidagi ilmiy izlanishlar: Jahon tajribasi asosida davlat moliyasi va budjet tashkilotlarining moliyaviy boshqaruvi bo'yicha tadqiqotlar, budjet tashkilotlarida moliyaviy aktivlar hisobi va nazoratining samaradorligini oshirishda innovatsion yechimlarni ko'rsatadi. Masalan, rivojlangan davlatlarda moliyaviy resurslarni boshqarish bo'yicha muvaffaqiyatli amaliyotlar va ularning O'zbekiston sharoitida qo'llanilishi yuzasidan tahlillar mavjud.

6. Avtomatlashtirilgan tizimlar va texnologiyalar bo'yicha adabiyotlar: Moliyaviy aktivlar hisobi va nazoratini takomillashtirishda avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu adabiyotlar moliyaviy boshqaruv tizimlarini avtomatlashtirish, ma'lumotlar bazasini yaratish va real vaqt rejimida monitoringni tashkil etish bo'yicha nazariy va amaliy yo'nalishlarni o'rganishga yordam beradi.

Ushbu adabiyotlar sharhi, budjet tashkilotlarida moliyaviy aktivlar hisobi va nazoratini takomillashtirish uchun nazariy va amaliy asoslarni shakllantirishda muhim manba hisoblanadi. Ular xalqaro tajribalardan foydalanish va mahalliy sharoitlarga moslashtirilgan yangi yondashuvlarni ishlab chiqish imkonini beradi.

Tahlil va natijalar

Budjet tashkilotlarida moliyaviy aktivlar hisobi va nazoratini takomillashtirish bo'yicha o'tkazilgan tahlil natijalari bir qator muhim jihatlarni aniqladi. Moliyaviy aktivlarni samarali boshqarish, hisobotlarni tayyorlash va nazorat qilish tizimlaridagi kamchiliklar tashkilotlarning moliyaviy holatiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Quyida tahlil qilingan asosiy masalalar va ularning natijalari keltirilgan:

Moliyaviy aktivlarning hisobini yuritishda xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga mos kelmaslik holatlari mavjud. Mahalliy standartlar va qoidalar bilan xalqaro tajriba o'rtasidagi tafovutlar tashkilotlarning moliyaviy hisobotlarini to'liq va aniq tayyorlashni qiyinlashtiradi.[7]

Budjet tashkilotlarida nazorat va monitoring jarayonlari yetarlicha avtomatlashtirilmagan. Bu esa moliyaviy resurslarning samaradorligini baholash va ularni to'g'ri yo'naltirishda qiyinchiliklar tug'diradi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, ko'plab tashkilotlar moliyaviy aktivlar harakatini real vaqt rejimida kuzatish imkoniyatiga ega emas.

Moliyaviy aktivlarni boshqarishdagi asosiy muammolardan biri mablag'larning maqsadsiz ishlatilishi va byudjet intizomining buzilishi hisoblanadi. Bu, ko'pincha, nazorat tizimlarining zaifligi va hisobotlarning kechiktirilgan holda tayyorlanishi bilan bog'liq.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, moliyaviy boshqaruvni takomillashtirishda zamonaviy avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanish darajasi past. Ko'plab tashkilotlar hali ham qog'oz shaklidagi yoki eskirgan tizimlardan foydalanmoqda, bu esa nazorat samaradorligini kamaytiradi.

Xalqaro tajribalar tahlil qilinganda, rivojlangan davlatlarda budjet tashkilotlarida moliyaviy aktivlar hisobi va nazoratini avtomatlashtirish orqali mablag'larni samarali boshqarish amalga oshirilayotgani ko'rinadi. Tahlillar O'zbekistonda bu usullarni joriy etish orqali budjet tashkilotlarining moliyaviy samaradorligini oshirish imkoniyatlari mavjudligini ko'rsatdi.

Xalqaro standartlar asosida moliyaviy nazorat tizimlarini modernizatsiya qilish va avtomatlashtirilgan monitoring vositalarini joriy etish orqali nazorat tizimini kuchaytirish mumkin.[3]

Moliyaviy aktivlarni boshqarishda zamonaviy avtomatlashtirilgan dasturlar va tizimlarni joriy etish tashkilotlarning moliyaviy holatini tez va aniq kuzatishga imkon beradi. Ushbu tizimlar hisobotlarni real vaqt rejimida shakllantiradi va mablag'larning samaradorligini baholashni osonlashtiradi.

Tahlil natijalariga asoslanib, budjet tashkilotlarida moliyaviy aktivlar hisobi va nazoratini takomillashtirish uchun avtomatlashtirilgan tizimlarni joriy etish, xalqaro tajribalardan foydalanish va mahalliy mutaxassislarning malakasini oshirish kabi chora-tadbirlar zarur. Shu orqali tashkilotlar moliyaviy barqarorlikni ta'minlashi va mablag'larni samarali boshqarishga erishishi mumkin.

Muhokama

Budjet tashkilotlarida moliyaviy aktivlar hisobi va nazoratini takomillashtirish masalasi, moliyaviy resurslarni samarali boshqarish va davlat byudjetini to'g'ri yo'naltirishda muhim ahamiyatga ega. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ushbu tashkilotlarda mavjud moliyaviy boshqaruv tizimlari va nazorat mexanizmlari yetarlicha samarali emas, va ularni takomillashtirish zarurati mavjud. Ushbu muhokama bo'limida, mavzuga oid masalalar

chuqur tahlil qilinib, xalqaro tajribalar va O‘zbekistonda mavjud amaliyotlar o‘rtasidagi tafovutlar ko‘rib chiqiladi.

Budjet tashkilotlarida moliyaviy aktivlarning boshqaruvi va nazorati ko‘pincha qog‘oz shaklida yoki eskirgan tizimlar asosida olib boriladi. Bu jarayonlar avtomatlashtirilmaganligi sababli, moliyaviy axborotlarning aniq va tezkor holda taqdim etilishi ta'minlanmaydi, bu esa qaror qabul qilishda qiyinchiliklar tug‘diradi. Bunday holatlar moliyaviy resurslarni samarali boshqarishga to‘sqinlik qiladi va budjet intizomini buzish xavfini oshiradi.[8]

Xalqaro tajribalar shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan davlatlarda avtomatlashtirilgan tizimlardan keng foydalanish orqali budjet tashkilotlarida moliyaviy aktivlar hisobi va nazorati samaradorligi sezilarli darajada oshirilgan. Bu tizimlar orqali moliyaviy axborot real vaqt rejimida kuzatiladi, hisobotlar avtomatik ravishda shakllantiriladi, va moliyaviy resurslar samarali boshqariladi. O‘zbekistonda ham bunday tizimlarni joriy etish orqali budjet tashkilotlarining faoliyatini samarali tashkil etish imkoniyatlari mavjud.

Budjet tashkilotlarida moliyaviy aktivlarni nazorat qilishda zaifliklar mavjud bo‘lib, bu nazorat tizimlarining yetarli darajada samarador emasligi bilan bog‘liq. Moliyaviy audit va monitoring jarayonlarida ilg‘or texnologiyalardan foydalanmaslik, xatolar va kamchiliklarni aniqlashda qiyinchiliklar tug‘diradi.

Nazorat tizimini kuchaytirish va auditning sifatini oshirish uchun xalqaro tajribalarni qo‘llab, zamonaviy audit dasturlari va avtomatlashtirilgan monitoring tizimlarini joriy etish zarur. Bu, moliyaviy aktivlarni boshqarish va nazorat qilishni samarali tashkil etishga, hamda resurslar sarfini aniq kuzatib borishga imkon yaratadi.

Budjet tashkilotlarida moliyaviy aktivlarni hisobga olishda mahalliy qonunchilik va xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) o‘rtasida uyg‘unlik ta‘minlanmasligi, ma‘lumotlarning sifati va aniq hisobini ta‘minlashda muammolarni yuzaga keltiradi. Bu esa xalqaro tajribadan samarali foydalanishga to‘sqinlik qiladi. Xalqaro standartlarga mos keluvchi hisob tizimlarini joriy etish orqali budjet tashkilotlarida hisobotlar aniq va xalqaro standartlarga mos bo‘lishi ta‘minlanadi. Buning uchun milliy qonunchilikni modernizatsiya qilish, normativ hujjatlarni qayta ko‘rib chiqish va xalqaro tajribalarga asoslangan islohotlarni amalga oshirish zarur.[2]

Budjet tashkilotlarida moliyaviy boshqaruvni takomillashtirish va nazorat tizimlarini samarali joriy etish uchun moliyaviy mutaxassislar va audit xodimlarining malakasini oshirish talab etiladi. Zamonaviy dasturlar va avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanish

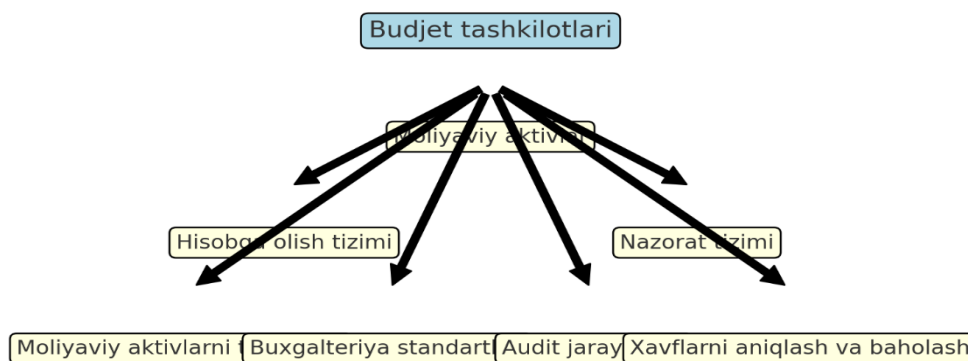

bo'yicha treninglar va malaka oshirish dasturlarini tashkil etish orqali, budget tashkilotlarining moliyaviy faoliyati samaradorligini oshirish mumkin.

Xalqaro tajribalardan foydalangan holda, mahalliy mutaxassislarning malakasini oshirish orqali, budget tashkilotlarining moliyaviy aktivlar boshqaruvi va nazorati samaradorligini sezilarli darajada kuchaytirish mumkin. Budget tashkilotlarida moliyaviy aktivlar hisobi va nazoratini takomillashtirish uchun zamonaviy texnologiyalar, avtomatlashtirilgan tizimlar va xalqaro standartlarga mos hisob-kitob mexanizmlarini joriy etish zarur. Shu bilan birga, mahalliy qonunchilikni xalqaro standartlar bilan moslashtirish, audit tizimlarini rivojlantirish va mutaxassislar malakasini oshirish kabi chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim. Bu o'zgarishlar, budget tashkilotlarining moliyaviy resurslarini samarali boshqarishi va davlat byudjeti intizomini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Budget tashkilotlarida moliyaviy aktivlar hisobi va nazoratini takomillashtirish

Budget tashkilotlarida moliyaviy aktivlar hisobi va nazoratini takomillashtirish - OD Diagramma

Xulosa. Budget tashkilotlarida moliyaviy aktivlar hisobi va nazoratini takomillashtirish muammosi zamonaviy iqtisodiyotning muhim jihatlaridan biridir. Ushbu maqolada amalga oshirilgan tahlil natijalari, budget tashkilotlaridagi moliyaviy boshqaruv tizimlarining samaradorligini oshirish uchun zarur bo'lgan qator chora-tadbirlarni ko'rsatdi.

1. Mavjud muammolar: Budget tashkilotlarida moliyaviy aktivlarning hisobi va nazorati ko'plab muammolarga duch kelmoqda. Eski tizimlardan foydalanish, avtomatlashtirilmagan jarayonlar va xalqaro standartlarga mos kelmaslik hisob jarayonlarini qiyinlashtiradi va budget intizomini buzilishiga olib keladi.

2. Taklif etilgan yechimlar: Ushbu muammolarni hal etish uchun zamonaviy avtomatlashtirilgan tizimlarni joriy etish, xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini qo'llash va mutaxassislarni malakasini oshirish kabi chora-tadbirlar taklif etilgan. Bunday o'zgarishlar budjet tashkilotlarida moliyaviy resurslarni samarali boshqarishga imkon yaratadi.

3. Kutilayotgan natijalar: Taklif etilgan yechimlar amalga oshirilganda, moliyaviy hisobotlar aniq va tez tayyorlanadi, nazorat tizimlari kuchayadi, va moliyaviy aktivlar harakati real vaqt rejimida kuzatiladi. Bu esa, budjet tashkilotlarining moliyaviy barqarorligini oshirishga, mablag'larning maqsadli ishlatilishini ta'minlashga va davlat byudjetini to'g'ri yo'naltirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, budjet tashkilotlarida moliyaviy aktivlar hisobi va nazoratini takomillashtirish uchun zamonaviy texnologiyalar va xalqaro tajribalarni keng qo'llash, shuningdek, malaka oshirish dasturlarini amalga oshirish zarur. Bularning barchasi davlat byudjetini samarali boshqarish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Akhmedova, R. M. (2020). Budjet tashkilotlarida moliyaviy aktivlar hisobi va nazorati. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi.
2. Gulomova, D. R. (2021). "Budjet tashkilotlarining moliyaviy resurslarini boshqarishning zamonaviy usullari". Iqtisodiyot va moliya jurnali, 5(2), 25-30.
3. Murodova, M. T. (2019). "Budjet tashkilotlarida hisob va nazoratni takomillashtirish". Moliya va iqtisodiyot jurnali, 3(4), 15-19.
4. Sharipov, A. A. (2022). Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari va ularning budjet tashkilotlarida qo'llanilishi. Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
5. Vatanov, S. K. (2023). "Moliyaviy audit va nazoratning ahamiyati". Audit va nazorat jurnali, 4(1), 10-14.
6. World Bank. (2022). Improving Public Sector Financial Management. Washington, D.C.: World Bank Publications.
7. International Federation of Accountants (IFAC). (2021). International Public Sector Accounting Standards (IPSAS). New York: IFAC.
8. OECD. (2020). Public Financial Management. Paris: OECD Publishing.
9. Usmanova, L. N. (2021). "Budjet tashkilotlarida moliyaviy aktivlarni nazorat qilish: muammolar va yechimlar". Xalqaro iqtisodiyot va boshqaruv jurnali, 2(3), 20-24.
10. Toshpulatova, Z. F. (2022). "Budjet tashkilotlarida malaka oshirish va treninglar". Boshqaruv va iqtisodiy tahlil jurnali, 1(6), 5-9.